

Collages in grafiek

Een workshop grafische technieken bij het AGA Lab in Amsterdam

Naar aanleiding van het jubileum van de Boekhistorische Vereniging Nederland (BVN) werd in het Amsterdams Grafisch Lab (AGA Lab) een workshop met vier verschillende grafische technieken georganiseerd. De workshop was bedoeld voor boek- en printliefhebbers die de mouwen willen opstropen om in één dag een eigen katern in verschillende technieken te laten ontstaan. Aan het einde van de dag had iedere deelnemer een zelfgemaakt boekje in handen.

Monika Auch

In kleine groepjes werd steeds met één techniek aan één pagina van de jubileumuitgave gewerkt. Een tweezijdig bedrukt vel A3-papier lag als startpagina en eerste vel van het katern klaar (katernen vormen de basis van een boek: een verzameling van in elkaar geschoven, gevouwen bladen papier). Opgevouwen vormde het een met de hand gebonden boekje op A5-formaat met stevige kافت en zes pagina's. Gedurende de dag rouleerden de groepen van stencilmachine naar zeefdruktafel naar etspers naar letterpers en zagen ze de jubileumeditie onder hun handen langzaam vorm krijgen. Dit alles onder deskundige begeleiding van Thomas Gravemaker, Eric Levert, Jan-Pieter Karper en Henk van der Spoel alias Wasco, de bekende striptekenaar.

Hoog- en diepdruk

De workshop was een introductie tot de verschillende grafische technieken en de combinatie hiervan op één pagina. De handmatige collage van beelden en tekst wordt zelden uitgevoerd. Wellicht omdat grafici zich meestal op één techniek concentreren en zich daardoor ook – terecht of niet – beperken. De combinatie van hoog- en diepdruk kan inderdaad enige hoofdbrekens veroorzaken omdat elke werkwijze materiële of technische beperkingen kent. Zo werd de ets – in dit geval een fotopolymeerplaat – op bevochtigd papier van zwaardere kwaliteit gedrukt, wat niet geschikt is voor het printen in de

Risograaf, die 100 grams non-coated papier nodig heeft. Ook voor de druk met loden letters bij de letterpress is de zachtheid van het papier en het wel of niet achterlaten van een zogenoemde 'moet' – een diepe afdruk van het beeld of de letter in het papier – een discussiepunt. Volgens de principes van de goede boekdruk mag er namelijk niet of nauwelijks een 'moet' zichtbaar zijn. Daarom werd de ets als extra blad op 200 grams papier gedrukt en apart ingebonden. In het boekje leverde juist de pagina met de diepe, tastbare 'moet' van de fotopolymeerplaten een interessant contrast op met de vlakke zeefdruk, risoprint en letterpress op de overige pagina's.

Risografie

Het basisontwerp van het boekje, een katern op A3-formaat met door de Risograaf bedrukte voor- en achterkant, werd door de deelnemers stap na stap aangevuld en gepersonaliseerd. Risografie is, als stencildruk, een variant op het kopieerapparaat om bijvoorbeeld stencils in twee kleuren te drukken. 'Maar - als kunstenaars doen we dat natuurlijk wel met méér kleuren!', aldus Wasco. De Risograaf gebruikt hitte om gaatjes in een stencil te branden; dat wordt het ontwerp op de masterplaat, waarna het apparaat de inkt erdoorheen op papier perst. Dit proces lijkt op de zeefdruk waar de inkt met behulp van de rakel door de gaatjes in de zeef in de papierzels

wordt geperst. Wasco is specialist in de risoprint en werkt hoofdzakelijk met bewerkte bestanden vanuit Photoshop: 'Risoprint is ideaal om boekjes in kleine oplages te maken. Na enkele uren uitleg is het mogelijk om zelf aan de slag te gaan. Maar bij elk van de vele stappen die de machine geeft, kunnen fouten optreden. Het is zaak om de fouten te omarmen in plaats van honderd procent exact te willen drukken.'

Etsen met de fotopolymeerplaat

Zwarte handen kregen de deelnemers aan de etstafel waar Eric Levert reeds geëtsde fotopolymeerplaatjes had liggen. De relatief jonge techniek van printen met behulp van polymeerplaten heeft het etsen vereenvoudigd en het gebruik van foto's met subtiele grijs-schakeringen mogelijk gemaakt. In vergelijking met het traditionele handmatige 'inkrassen' van een beeld in een metalen plaat, vallen hierbij de mogelijkheden weg om de belichte plaat na een proefdruk nog te veranderen. Er zijn handelingen bijgekomen zoals bewerkingen in de computer en het uitprinten op een transparante drager ter voorbereiding op het belichten van de plaat in de donkere kamer voordat de plaat naar de etstafel gaat. Fotopolymeerplaten worden door een negatieve film heen blootgesteld aan UV-licht. Het licht dringt door de open delen van de film en verhardt het polymeer. De plaat wordt vervolgens uitgewassen met water. De belichte delen blijven staan in reliëf en de onbelichte delen worden weggevoerd. De plaat wordt gedroogd en daarna volgt een korte nabelichting om het polymeer te verharden. Het beeld op de plaat staat in spiegelbeeld en zal, nadat het is geïnt, een leesbare afdruk opleveren. Daarna volgt het inkten van de plaat en het afslaan met tarlatan (lichte katoenen stof) en het dunne, zuigkrachtige papier uit telefoonboeken. Wat gaan de etsers trouwens gebruiken als de telefoonboeken op zijn? Het afslaan is een heel persoonlijk, subtiel proces en levert afhankelijk van de gevoeligheid van de hand een meer of

1

2

minder contrastrijk of zacht beeld. Zelfs kleine handelingen in het drukproces, zoals het oppakken van het vochtige witte papier met behulp van een opgevouwen papiertje en het positioneren op de pers, zijn voor de ongeoefende persoon nog best een kunst.

De 'ladies press'

Met ingehouden adem werden de fijne loden letters op de zetlijn gelegd voordat ze op de pers werden geschoven en gedrukt. Drukken met loden letters vereist veel kennis en een behoorlijke handvaardigheid. Alleen al het in goede volgorde zetten van de letters met de juiste spaties is een puzzel voor de niet-ingewijden. Thomas Gravemaker had een kleine drukpers, een 'ladies press' met zetkasten naar het AGA laten transporteren. Hiermee zetten de deelnemers hun eigen naam in het colofon. 'Loeddruk is typografie om aan te raken en in tegenstelling tot moderne digitale techniek letterlijk te bevatten', zegt Gravemaker. In plaats van miljoenen tekens in de computer zijn het enkele honderden die met de hand bij elkaar worden gezet. Alleen al door de materialiteit van het lood, het gewicht van een zetsel, laat deze vorm van typografie zich niet naar believen – zoals met een muisklik – veranderen.

Zeefdruk

De opdracht bij de zeefdruktafel was om met transparante inkt een 'split fountain'- of 'irisprint' met in elkaar lopende kleuren te maken: een oefening in kleurgevoel. Aan de zeefdruktafels heerste de geconcentreerde sfeer van serieus spelende en experimenterende mensen. Het was de meest vrije techniek en leidde tot veel varianten en het speelse over elkaar heen drukken van het voorgegeven ontwerp. Bij het alomtegenwoordige printen in CMYK (Cyaan, Magenta, Yellow en Key = de steunkleur, zwart) worden altijd dezelfde voorgegeven kleuren gebruikt. Onze ogen zijn getraind naar CMYK te kijken en zien het verschil met 'echte' kleuren

niet meer. CMYK is als het ware een grijze sluier, terwijl je bij het handmatige zeefdrukken zelf de kleuren mengt. Bij het handmatige zeefdrukken met transparante kleuren weerkaatst de witte drager ook nog eens de kleur en versterkt deze daarmee het pigment.

Versmelting van technieken

De workshop was een geslaagde pilot, deelnemers vonden juist de beperkingen en traagheid van de processen interessant. *Artist in residence* bij het AGA, Amanda Keeley zegt: 'Als net uit de VS aangekomen "resident" vond ik dit een geslaagde introductie in de werkplaats. Ik heb ervaring in alle technieken en vond de workshop uniek in de ongebruikelijke benadering om deze met elkaar te mengen. De open sfeer en samenwerking waren geweldig. Ik sta helemaal in de startblokken om dit verder te ontwikkelen.' Petra Luijckx werkt al zeventien jaar als collectiebeheerder bij Museum Meeranno, het Museum van het Boek, en als vrijwilligster bij de Grafische Werkplaats in Gouda. Ze heeft enige kennis van boekdruk. De workshop heeft haar nieuwsgierig gemaakt naar grafische technieken, vooral de risografie en ook de plantaardige inkten die in het AGA worden ontwikkeld. Het verbinden van de aanwezige kennis met 'hands-on' praktijk vindt ze een geweldig idee om het verdwijnen van ambachtelijke kennis tegen te gaan.

De versmelting van technieken en materiaal kan tot verrassende ontdekkingen leiden. Het kan resulteren in een ratjetoe of juist een krachtig beeld, de zeggingskracht versterken of voor verwarring zorgen. De kracht van een gelukte collage is, dat de eigenheid van elk medium bewust is ingezet en een interessant contrast en een versterking van het beeld oplevert.

Monika Auch is beeldend kunstenaar en redactielid.

- 1 Eric demonstreert het afslaan van de fotopolymerplaat met papier, de tarlatan ligt ernaast (foto: Lisa Martina Klein).
- 2 De kleurcilinders van de Risograaf worden gewisseld (foto: M. Auch).
- 3 Thomas Wagemaker begeleidt het drukken op de 'ladies press' (foto: Lisa Martina Klein).
- 4 De zeefdruktafel met 'split fountain print'. De kleuren die op de zeef liggen lopen bij het rakelen in elkaar over (foto: Lisa Martina Klein).

Het AGA Lab (voorheen Amsterdams Grafisch Atelier) is een werkplaats voor kunstenaars en ontwerpers. Het werd in 1958 opgericht door graficus Harry van Kruiningen en de directeur van de Wereldbibliotheek G.J. Winterink. Nog steeds maken, onderzoeken en experimenteren kunstenaars en ontwerpers hier dagelijks met een breed scala aan grafische technieken, inkt en papier. www.agalab.nl

De Nederlandse Boekhistorische Vereniging (NBV) is er voor een ieder die het oude en het nieuwe boek in al zijn verschijningsvormen een warm hart toedraagt. De NBV, opgericht in 1993, is een actieve vereniging met ca. zeshonderd leden, van prominente wetenschappers tot amateur-onderzoekers, van journalisten tot antiquaren. De NBV organiseert jaarlijks minimaal twee excursies naar tentoonstellingen, bibliotheken of andere instellingen die iets met het boek te maken hebben. www.boekgeschiedenis.nl

3

4